

Οι εγκληματολογικές διαστάσεις της εφαρμογής των νέων μεθόδων Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής (ΙΥΑ)

ΑΘΗΝΑ ΣΑΛΛΑΠΠΑ

Διδάκτωρ Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Περίληψη

Μετά το 1978, χρόνος γέννησης της Λουίζ Μπράουν, του πρώτου παιδιού, που γεννήθηκε με εξωσωματική γονιμοποίηση, εμφανίσθηκε έντονη θεωρητική συζήτηση αναφορικά με τα ηθικής, θρησκευτικής και κοινωνικο-οικονομικής φύσεως ζητήματα γύρω από τη χρήση της ιατρικής υποβοήθησης. Μερικά από αυτά είναι: α) Ο μετασχηματισμός του θεσμού της οικογένειας με την εμφάνιση εναλλακτικών οικογενειακών σχημάτων (διάκριση ανάμεσα στον βιολογικό, κοινωνικό και γενετικό γονέα), β) Πώς διαμορφώνονται οι σχέσεις συγγένειας του παιδιού που θα γεννηθεί, γ) Αν θα πρέπει να ισχύουν όροι & προϋποθέσεις στην χρήση των μεθόδων ΙΥΑ, δ) Αν υπάρχει κίνδυνος μετασχηματισμού της αναπαραγωγικής διαδικασίας σε εμπορική συναλλαγή, και ε) Ποιές γενικές αρχές που θα πρέπει να διέπουν την χρήση ΙΥΑ.

1. Εισαγωγή - Γενικά στοιχεία

Μετά το 1978, χρόνος γέννησης της Λουίζ Μπράουν, του πρώτου παιδιού, που γεννήθηκε με εξωσωματική γονιμοποίηση, εμφανίσθηκε έντονη θεωρητική συζήτηση αναφορικά με τα ηθικής, θρησκευτικής και κοινωνικό-οικονομικής

κής φύσεως ζητήματα γύρω από την χρήση της ιατρικής υποβοήθησης. Μερικά από αυτά είναι:

- i. Μετασχηματισμός του θεσμού της οικογένειας με την εμφάνιση εναλλακτικών οικογενειακών σχημάτων (διάκριση ανάμεσα στον βιολογικό, κοινωνικό και γενετικό γονέα): Επανασηματοδότηση της γονεϊκής ιδιότητας (οι έννοιες της μητρότητας και της πατρότητας).
- ii. Πώς διαμορφώνονται οι σχέσεις συγγένειας του παιδιού που θα γεννηθεί; Π.χ. περίπτωση δότη γενετικού υλικού. Θα πρέπει ο νομοθέτης να αναγνωρίσει την συγγένεια μεταξύ του παιδιού και του δότη αναπαραγωγικών κυττάρων (δηλ. του γενετικού γονέα) ή τα στοιχεία του δότη να παραμείνουν απόρρητα;
- iii. Θα πρέπει να ισχύουν όροι και προϋποθέσεις στην χρήση των μεθόδων ΙΥΑ;
- iv. Κίνδυνος μετασχηματισμού της αναπαραγωγικής διαδικασίας σε εμπορική συναλλαγή; Απαγόρευση οικονομικού ανταλλάγματος στα πλαίσια χρήσης κάποιας μεθόδου, ποιοι θα έχουν πρόσβαση σε αυτούς τους είδους τις υπηρεσίες;
- v. Γενικές αρχές που θα διέπουν στην χρήση ΙΥΑ: Χρήση με σεβασμό στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, στην προσωπική ελευθερία και αυτονομία όλων των συμμετεχόντων στην αξία της ιδιωτικής σφαίρας και της οικογενειακής ζωής, στο συμφέρον του παιδιού που θα γεννηθεί και στην υγεία της γυναίκας.

2. Νομοθετικό πλαίσιο και ΙΥΑ

Η διαδεδομένη χρήση της ιατρικής υποβοήθησης προκάλεσε έντονη νομοπαραγωγική δραστηριότητα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, προκειμένου να καθορισθεί το νομικό πλαίσιο που θα διέπει τις «νεοδημιουργούμενες» σχέσεις και τις συνέπειες αυτών σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο.⁹⁹⁵

Σε γενικές γραμμές οι νομοθεσίες που αφορούν την ιατρική υποβοήθηση διακρίνονται σε δύο κατηγορίες:

- i. Σε νομοθεσίες που λαμβάνουν σαν βάση της συλλογιστικής τους τα δικαιώματα των ατόμων που επιθυμούν να αποκτήσουν παιδί, διευκολύνοντας έτσι την προσφυγή στις μεθόδους αυτές, και

995. Ι. Κριάρη-Κατράνη (2002). «Το Σύνταγμα και το σχέδιο νόμου της ειδικής νομοπαρασκευαστικής επιτροπής του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Ιατρική Υποβοήθηση στην ανθρωπίνη αναπαραγωγή», Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου, Β, σελ. 333-362.

- ii. Σε νομοθεσίες που έχουν ως κύριο μέλημα την κατοχύρωση των δικαιωμάτων του παιδιού, επιδιώκοντας να δημιουργήσουν καλές συνθήκες για την ανάπτυξή του.⁹⁹⁶

Γενικού ενδιαφέροντος νομοθετικό κείμενο στην βιοϊατρική αποτελεί η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική, γνωστή και ως Σύμβαση του Οβιέδο, την οποία έχει ενσωματώσει η Ελλάδα στην νομοθεσία της με τον Νόμο 2619/1998.

3. Η ελληνική νομοθεσία στο πεδίο της προστασίας των έννομων αγαθών από τους κινδύνους της εξέλιξης των Νέων Αναπαραγωγικών Τεχνολογιών (NAT)

Στην Ελλάδα η χρήση των μεθόδων της ΙΥΑ ρυθμίζεται από δύο νόμους:

- Τον Ν. 3089/2002 (ΦΕΚ 327 Α΄/23.12.2002) περί «Ιατρικής Υποβοήθησης στην Αναπαραγωγή» του Υπουργείου Δικαιοσύνης, και
- Τον Ν. 3305/2005 (ΦΕΚ 17 Α΄/27.1.2005) περί της «Εφαρμογής της Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής» του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης.

3.1 Ν. 3089/2002 (ΦΕΚ 327 Α΄/23.12.2002) περί «Ιατρικής Υποβοήθησης στην Αναπαραγωγή» του Υπουργείου Δικαιοσύνης

Ο Νόμος 3089/2002 για την Ιατρικώς Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή (ΙΥΑ) δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ 327 Α΄ στις 23.12.2002 και είναι η πρώτη προσπάθεια νομοθετικής ρύθμισης στο ελληνικό Δίκαιο για την ιατρική υποβοήθηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή, προκειμένου να επιφέρει τις αναγκαίες τροποποιήσεις των διατάξεων του Αστικού Κώδικα.

Ο νόμος στο πεδίο ίδρυσης της συγγένειας και του κληρονομικού Δικαίου, ούτως ώστε αυτές να ανταποκρίνονται στην νέα πραγματικότητα καθόρισε το γενικό πλαίσιο εφαρμογής των μεθόδων ΙΥΑ, καλύπτοντας το υπάρχον νομοθετικό κενό.

Γενικά ο Ν. 3089/2002 αφορά τη ρύθμιση της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και προβλέπει:

- ▶ το δικαίωμα κάθε ατόμου, ως ελεύθερη προσωπικότητα, στην αναπαραγωγή και κατ' επέκταση στην δημιουργία οικογένειας,

996. Οπ.π.

- ▶ το δικαίωμα στην αναπαραγωγή όχι μόνο από έγγαμα ζευγάρια αλλά και εκτός γάμου από διάφορες ομάδες πληθυσμού, όπως ομοφυλόφιλα ζευγάρια, ανύπανδρες γυναίκες,
- ▶ το δικαίωμα στην αναπαραγωγή ακόμη και μετά τον θάνατο του δότη γεννητικού υλικού,
- ▶ τη δημιουργία οικογένειας με σύναψη συμβολαίου σε τριμερή σχέση (παρένθετη μητρότητα),
- ▶ το απόρρητο των στοιχείων του δότη- προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, και
- ▶ τα όρια στη χρήση του γεννητικού υλικού.

3.2 Ο Ν. 3305/2005 (ΦΕΚ 17 Α΄/27.1.2005) περί της «Εφαρμογής της Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής» του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης

Καθώς η εφαρμογή των μεθόδων ΙΥΑ εκτός των συνεπειών που έχει στο πεδίο του οικογενειακού και του κληρονομικού Δικαίου άπτεται και του ευαίσθητου τομέα της Δημόσιας Υγείας, η προστασία και η προαγωγή της οποίας απαιτεί ένα εξειδικευμένο νομοθέτημα, σε συνέχεια του Νόμου 3089/2002, ο Νόμος 3305/2005 εξειδικεύει τις διατάξεις του, προσδίδοντάς τους την απαραίτητη βιοϊατρική διάσταση.⁹⁹⁷

Έτσι:

- ▶ οριοθετεί τις μεθόδους και τις τεχνικές ΙΥΑ (εξωσωματική, παρένθετη μητρότητα, προεμφυτευτική γενετική διάγνωση κ.λπ.),
- ▶ προσδιορίζει τους ειδικούς όρους προσφυγής στις μεθόδους ΙΥΑ (ενημέρωση και συναίνεση όλων των εμπλεκομένων, η σύνδεση ηλικίας και αναπαραγωγικής ικανότητας και η ιατρική αναγκαιότητα),
- ▶ θέτει το πλαίσιο για την έρευνα σε γαμέτες και γονιμοποιημένα ωάρια (ο αριθμός των μεταφερόμενων ωαρίων ανάλογα με την ηλικία της γυναίκας - δότριας ωαρίων, ο περιορισμός των τέκνων ανά δότη για την πρόληψη του κινδύνου αιμομιξίας, η καταστροφή των εμβρύων μετά την 14^η ημέρα),
- ▶ καθορίζει τους όρους ίδρυσης και λειτουργίας των Μονάδων ΙΥΑ και των Τραπεζών Κρυσυντήρησης,
- ▶ προβλέπει την ίδρυση ανεξάρτητης Εθνικής Αρχής ΙΥΑ και τους όρους λειτουργίας της, και

997. Βλ. επίσης Μηλαπίδου, Μ. (2006). «Ο Ν. 3305/2005 για την εφαρμογή των μεθόδων της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής: Ποινικές κυρώσεις», στο: Καϊάφα-Γκιμπάντι, Μ. κ.ά., Ζητήματα βιοτεχνολογίας, βλ. πιο κάτω, εκδ. Σάκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 93-94.

- ▶ θεσπίζει ποινικές και διοικητικές κυρώσεις για τις παραβάσεις των διατάξεων του Νόμου 3089/2002 και των διατάξεων του παρόντος νόμου.⁹⁹⁸

Η Εθνική Αρχή Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής αναφέρεται στον νόμο ως το κεντρικό όργανο για τον έλεγχο της εφαρμογής του Νόμου 3089/2002, καθώς οι μέθοδοι της ΙΥΑ απαιτούν ιδιαίτερη πείρα και ειδική ιατρική τεχνολογική υποδομή, ενώ η εφαρμογή τους δημιουργεί πλείστους βιοηθικούς και κοινωνικούς προβληματισμούς.

4. Νέες μορφές εγκληματικής δράσης στο πλαίσιο εφαρμογής της ΙΥΑ

Ως νέες μορφές εγκληματικών δράσεων προσδιορίζουμε τις δράσεις που αποτελούν απαγορευμένες συμπεριφορές - παρεκκλίσεις της νόμιμης διαδικασίας που θα πρέπει να ακολουθείται για την ανθρώπινη αναπαραγωγική.

Στην ανωτέρω οριοθέτηση καταλήγουμε θέτοντας τα πιο κάτω ερωτήματα:

4.1 Ποιες είναι οι αξιόποινες πράξεις για τον Έλληνα νομοθέτη;

Για τον Έλληνα νομοθέτη οι αξιόποινες πράξεις διακρίνονται σε δύο κατηγορίες:

1^η κατηγορία: Δράσεις που σχετίζονται με το γεννητικό υλικό του ανθρώπου αλλά βρίσκονται εκτός του πλαισίου της ΙΥΑ ή πάντως πριν από αυτήν: βαριές αξιόποινες συμπεριφορές, οι οποίες διακρίνονται παραπέρα σε:

- ▶ πράξεις απαγορευμένες από τον νόμο μεθόδων ή τεχνικών αναπαραγωγής,
- ▶ πράξεις που αποτελούν σοβαρές παρεκκλίσεις της αναπαραγωγικής διαδικασίας του ανθρώπου (π.χ. αναπαραγωγική κλωνοποίηση κ.λπ.),
- ▶ συμπεριφορές παράνομης έρευνας με γεννητικό υλικό και χρήση του προϊόντος της και τέλος γενικά συμπεριφορές χρήσης του γεννητικού υλικού άλλες από αυτές που επιτρέπει ο νόμος.

2^η κατηγορία: Δράσεις που παραβιάζουν τη νομοθετικά προβλεπόμενη διαδικασία της ΙΥΑ:

- ▶ παραβιάσεις ουσιαστικών προϋποθέσεων του νόμου για τη διαδικασία

⁹⁹⁸ Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Εφαρμογή των μεθόδων Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής», σελ. 1.

της ΙΥΑ, όπως π.χ. η συμμετοχή στην διαδικασία απόκτησης τέκνου μέσω παρένθετης μητρότητας χωρίς να τηρούνται οι όροι του νόμου ή η χρήση γεννητικού υλικού χωρίς τον αναγκαίο κλινικό και εργαστηριακό έλεγχο, και

- ▶ παραβιάσεις τυπικών σχετικών προϋποθέσεων, δηλαδή για τη λειτουργία ΜΙΥΑ ή Τραπεζών Κρυσυντήρησης κατά παράβαση του νόμου, όπως και την εφαρμογή μεθόδων ΙΥΑ εκτός ΜΙΥΑ ή Τραπεζών Κρυσυντήρησης, που τυποποιείται ως έγκλημα στην ίδια διάταξη.⁹⁹⁹

4.2 Ποινικές και διοικητικές κυρώσεις: Ποιος ο ρόλος τους;

Οι ποινικές και διοικητικές κυρώσεις, που προβλέπει η ελληνική νομοθεσία επιβάλλονται:

- i. στα ιατρικά κέντρα ή στις αντίστοιχες ιατρικές μονάδες υποβοηθούμενης αναπαραγωγής ή το ιατρικό προσωπικό (όταν δεν πληρούνται οι νόμιμες προϋποθέσεις),
- ii. στους χρήστες αυτών των μεθόδων, «καταναλωτές» αυτών των υπηρεσιών ή ομάδες πληθυσμού, δηλαδή στους συμμετέχοντες (υποψήφιοι γονείς, δότες/ δότριες, γυναίκα ως παρένθετη μητέρα), με σκοπό να προστατεύσουν έννομα αγαθά, όπως αυτό της υγείας της γυναίκας, της αξιοπρέπειας και της μοναδικότητας του ανθρώπινου είδους.

Ο καθορισμός του ύψους των ποινών γίνεται με κριτήριο την βαρύτητα της παράβασης, δηλαδή με βάση την σημαντικότητα του έννομου αγαθού ή της «αξίας», που ο νομοθέτης επιδιώκει να προστατεύσει.

Οι κυρώσεις ποινικές και διοικητικές που προβλέπει η ελληνική νομοθεσία αναμφίβολα λειτουργούν θετικά στα πλαίσια της επίτευξης του στόχου της ενίσχυσης του προληπτικού προσανατολισμού του συστήματος της έννομης προστασίας:

- i. δημιουργώντας ένα είδος προωθημένου μετώπου ασφάλειας των έννομων αγαθών,
- ii. διαγράφοντας μία προοπτική για την οικοδόμηση ενός σημαντικού πυρήνα προηγμένης κοινωνικής συνείδησης του αδίκου, και

⁹⁹⁹ Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι (2006). «Οι ποινικές διατάξεις του ν. 3305/2005: συμβολικό ποινικό δίκαιο για τις καταχρήσεις της βιοϊατρικής στην ανθρώπινη αναπαραγωγή», στο: Ζητήματα Βιοτεχνολογίας - Κλωνοποίηση, Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι, Ε. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου (επιμ.), εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 80.

iii. επεκτείνοντας την προστατευτική παρέμβαση του δικαίου στο πεδίο διακινδύνευσης των αγαθών.¹⁰⁰⁰

4.3 Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των νέων τύπων εγκληματικής δράσης

Οι νέοι τύποι εγκληματικής δράσης φαίνεται να θέτουν την αντεγκληματική πολιτική αντιμέτωπη με δισεπίλυτα προβλήματα διότι:

- i. η ταχύτητα με την οποία εξελίσσεται το Δίκαιο, το οποίο κυριαρχείται από εύλογη δυσκαμψία και εμμονή σε δεοντολογικά στερεότυπα, δεν συμβαδίζει με αυτήν των νέων τεχνολογιών αναπαραγωγής,
- ii. ο εντοπισμός των υπευθύνων για την αξιόποινη δράση προσκρούει σε αποδεικτικές δυσχέρειες, διότι στις οργανωμένες μονάδες εφαρμογής των νέων μεθόδων ιατρικής υποβοήθησης ο αυστηρός καταμερισμός αρμοδιοτήτων και η διαρκής κινητικότητα του προσωπικού (γιατροί, νοσηλευτικό και παραϊατρικό προσωπικό) δημιουργούν ενδεχομένως ανυπέρβλητα εμπόδια τόσο ως προς την αποκάλυψη του κύριου δράστη (ή των δραστών) και των άμεσα ενεχομένων, όσο και ως προς την θεμελίωση της αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της συμπεριφοράς και του αποτελέσματος, και
- iii. ο κατ' ουσίαν περιορισμός της προστατευτικής εμβέλειας των ποινών στις παραδοσιακές μορφές εγκληματικής συμπεριφοράς (όπως π.χ. βιασμοί, ανθρωποκτονίες κ.λπ.) στερεί το σύστημα του ποινικού δικαίου από την ανάπτυξη αντεγκληματικής δράσης στις σοβαρότερες ίσως, από πλευράς έκτασης, έντασης, κοινωνικής βαρύτητας και συλλογικών συνεπειών, εκφάνσεις της ζώσας πραγματικότητας του εγκλήματος

Για τον λόγο αυτό, και στην περίπτωση της εφαρμογής των νέων αναπαραγωγικών τεχνολογιών, τα περιθώρια παρέμβασης του νομοθέτη εκτείνονται από την προώθηση και ενίσχυση των ανακαλύψεων στον τομέα των αναπαραγωγικών τεχνολογιών μέχρι τον σεβασμό της προσωπικής αυτονομίας και της ελευθερίας των ατόμων και γενικά του κοινωνικού συνόλου.

5. Συμπεράσματα - Προτάσεις

Η ίδια η φύση των αγαθών - υγεία, προσωπική ελευθερία, ανθρώπινη αξιοπρέπεια - που βρίσκονται στην πρώτη ζώνη διακινδύνευσης από τις αρνητικές

¹⁰⁰⁰ Όπ.π. σελ. 114-115.

επιδράσεις των NAT επιβάλλουν την επικέντρωση του προστατευτικού έργου του νομοθέτη στη θέσπιση κυρίως νομικών μηχανισμών που θα ενεργοποιούνται σε προληπτικό επίπεδο, έτσι ώστε να είναι σε θέση να αποτρέψουν, να προλάβουν ή να ελαχιστοποιήσουν τους εν δυνάμει εξελισσόμενους αρνητικούς όρους που κατατείνουν στη βλάβη των έννομων αγαθών και αξιών.

Είναι επιβεβλημένη, στα πλαίσια της εφαρμογής των νέων μεθόδων ΙΥΑ η προστασία των εννόμων αγαθών όπως η ζωή, η υγεία και η μοναδικότητα του ανθρώπινου είδους μέσα από την συνεχή και συνεχόμενη συγκρότηση και διαμόρφωση του νομοθετικού πλαισίου, προκειμένου να καταστεί δυνατή η διατήρηση αυτών των «νεο-δημιουργούμενων» σχέσεων σε επίπεδα ισορροπίας.

Οι αναπαραγωγικές επιλογές ως ένα ζήτημα ηθικής θα πρέπει να γίνονται υπό το φως κοινά αποδεκτών αξιών και νόμων, των οποίων την ενίσχυση θα πρέπει να προωθεί το κράτος, ρυθμίζοντας τις ερευνητικές μεθόδους, προκειμένου να προστατεύονται τα δικαιώματα των υποκειμένων της έρευνας και προσαρμόζοντας κάθε φορά τις νομοθετικές ρυθμίσεις στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα.

Αυτό μπορεί να επιτευχθεί όχι με την παρεμπόδιση της εξέλιξης της νέας γνώσης, αλλά με τη σωστή εφαρμογή του νόμου, τη λειτουργία των Μονάδων ΙΥΑ και των Επιτροπών Βιοηθικής, έτσι ώστε το έργο των ερευνητών να υποκειται σε έλεγχο, ελαχιστοποιώντας τις πιθανότητες να αποβεί αρνητικό σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο.

Βιβλιογραφία

- Colen, S. «'Like a mother to them': Stratified reproduction and West Indian child-care workers and the employers in New York», στο: Ginsburg, F.D. & Rapp, R. (1995). *Conceiving the new world order: The global politics of reproduction*, University of California Press, Berkley, Los Angeles, London, σελ. 78-102.
- Corea, G. (1985). «How the new reproductive technologies could be used to apply the brothel model of social control over women», *Women's Studies International Forum* 8 (4), σελ. 299-305.
- Faulkner, W. (2001). «The technology question in feminism: A view from feminist technology studies», *Women's Studies International Forum* 24 (1), σελ. 79-95.
- Goslinga-Roy, M.G. (2000). «Body boundaries, fiction of the female self: An ethnographic perspective on power, feminism and the reproductive technologies», *Feminists Studies* 26 (1), σελ. 113-140.

- Greil, A. (1997). «Infertility and psychological distress: A critical review of the literature», *Division of Social Sciences* 45 (11), σελ. 1679-1704.
- Oakley, A. (1986). *From here to maternity: Becoming a mother*, Peguin, Harmondsworth.
- Παπανεοφύτου, Α. (1997). *Ποινικό Δίκαιο, κράτος και τεχνολογικοί κίνδυνοι, τόμος Α΄*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, Κομοτηνή.
- Rosalie, B. (2000). «Ethical issues in gestational surrogacy», *Theoretical Medicine and Bioethics* 21 (2), σελ. 153-169.
- Stanworth, M. (1987). *Reproductive technologies: Gender, motherhood and medicine*, Polity Press, Cambridge.
- Williams, L. (1990). «Motherhood, ideology and the power of technology: In vitro fertilization use by adoptive mothers», *Women's Studies International Forum* 13 (6), σελ. 543-552.
- Woliver, L.R. (1991). «The influence of technology on the politics of motherhood: An overview of the United States», *Women's Studies International Forum* 14 (5), σελ. 479-490.